

Brazilští evangelikálové tvoří světově unikátní fenomén

MEZI GARÁŽÍ A CHRÁMEM ŠALOMOUNOVÝM

Šárka Grauová

Brazilský evangelikalismus je fenomén vnitřně tak rozmanitý, že se dá těžko vměstnat do jednoho přehledového článku. To nejdůležitější se ale vejde do jedné věty: brazilští evangelikálové změnili Brazílii a chystají se změnit svět.¹

Ještě v roce 1970 se ke katolické církvi tradičně hlásilo přes 90 % obyvatel Brazílie, v roce 2010, kdy proběhlo poslední sčítání lidu, už to bylo jen 65 % a podle stávajících prognóz se zanedlouho počet evangelikálů a katolíků vyrovná. Ještě v roce 2012 se přitom odhadovalo, že k vyrovnání dojde v roce 2040,² ovšem střídavý odhad téhož sociologa z konce roku 2018 mluví o tom, že bude-li stávající trend pokračovat, evangelikálové už v roce 2032 katolíky nejenže doženou, ale co do počtu převýší.³ Jen mezi lednem 2010 a únorem 2017 bylo v Brazílii zaregistrováno bezmála 68 tisíc církví: jedna za hodinu. Tak rychlá proměna náboženské mapy země je světově unikátní a zaslouží si pozornost tím spíš, jedná-li se o zemi čítající 210 milionů obyvatel.

Historie

Pentekostalismus a neopentekostalismus (které bývají spojovány pod hlavičkou evangelikalismu)⁴ se v Brazílii prozrazovaly ve třech vlnách.⁵

První dvě „klasické“ pentekostální církve byly v Brazílii založeny počátkem 20. století zahraničními misionáři. Na počátku stála Křesťanská kongregace (*Congregação Cristã*; dnes s více než 2 miliony členů),⁶ kterou roku založil 1910 italsko-americký misionář Louis Francescon. Druhou, Shromáždění Boží (*Assembléia de Deus*; dnes s více než 12 miliony v Brazílii a téměř 70 miliony v dalších 216 zemích), založili roku 1911 dva švédští misionáři, Daniel Berg a Gunnar Vingren. Tyto církve spojoval protikatolický odpor a jejich příslušníci byli většinou nemajetní venkované. Charakteristickými rysy církví první vlny byla střídmost, mravní přísnost, osobní prožitek a mluvení jazyky. Shromáždění Boží se rychle pobrazilštilo a už roku 1950 se stalo třetí největší brazilskou církví.

Církve vzniklé v druhé vlně, někdy označované jako „neoklasické“, už byly většinou výsledkem procesu inkulturace pentekostalismu do brazilského náboženského života, v němž se různé systémy navzájem nevyklučují, nýbrž doplňují.⁷

Ještě z americké misie vznikla roku 1951 Církve čtyřrozměrného evangelia (*Igreja do Evangelho Quadrangular*), po ní však už následovaly církve ryze brazilské: roku 1955 to byla pod heslem „uzdravovat a osvobodovat“ Letniční církev Brazílie pro Krista (*Igreja Pentecostal do Brasil para Cristo*; dnes s přibližně 3 miliony členů) a roku 1962 Letniční církev Bůh je láska (*Igreja Pentecostal Deus é amor*; dnes se zhruba 1,2 miliony členů a s působností v dalších 87 zemích světa). Tyto církve měly základnu v rychle rostoucím São Paulu a jejich typickými znaky bylo duchovní osvobodování od zlých sil, „Boží uzdravování“ působením Ducha svatého a práce s moderními médii.

Skutečnou změnu v evangelikálním stylu ale přinesla až Univerzální církev Božího království (*Igreja Universal do Reino de Deus*; s dnes 7 miliony věřících v Brazílii a dalšími dvěma v nespočtu zemí světa), založená roku 1977 jejím dnešním biskupem Edirem Macedem. Ta přidala k rysům předchozích církví některé další. Typické jsou emočně vypjaté

Poznámky

- 1 Výbornou syntézu brazilského evangelikalismu v jeho sociální a kulturní dimenzi nabízí kniha francouzské novinářky Lamie Oualalouové *Jesus t'aime. La déferlante évangélique*. Paris: Editions du Cerf, 2018.
- 2 Alves, José Eustáquio; Cavenaghi, Suzana; Barros, Luiz Felipe; Carvalho, Angelita A. de: „Distribuição espacial da transição religiosa no Brasil“. *Tempo Social*, roč. 29, č. 2, 2017, s. 220.
- 3 Alves, José Eustáquio Diniz: „Transição Religiosa – Católicos abaixo de 50% até 2022 e abaixo do percentual de evangélicos até 2032“. *EcoDebate*, ISSN 2446-9394, 5/12/2018. Dostupné z: <<https://www.ecodebate.com.br/2018/12/05/transicao-religiosa-caticos-abaixo-de-50-ate-2022-e-abaixo-do-percentual-de-evangelicos-ate-2032-artigo-de-jose-eustaquio-diniz-alves/>>. Cit. 20. 1. 2019.
- 4 Termín evangelikální je v brazilském pojetí značně široký a proměnlivý. Původně do něj spadaly i „historické“ protestantské církve, v poslední době se ale začíná omezovat na církve pentekostální a neopentekostální. Zahrnované církve se však liší po stránce organizační, teologické a liturgické natolik, že někteří autoři chápou označení „evangelikální“ jako označení „nativní“. Viz Montes(ová), Maria Luisa: „As Figuras do Sagrado: Entre o público e o privado na religio-

sidade brasileira.“ In Schwarcz(ová), Lilia Moritz: *História da Vida Privada no Brasil, IV, Contrastes da Intimidade Contemporânea*. São Paulo: Companhia da Letras, 1998, s. 87.

- 5 Freston, Paul. „Breve história do pentecostalismo brasileiro“. In: Antoniazzi, Alberto et al. *Nem anjos nem demônios: interpretações sociológicas do pentecostalismo*. 2. vyd. Petrópolis, RJ: Vozes, 1994, p. 70.
- 6 Počty členů je třeba brát jako přibližné, protože věřící se „přelévají“ z jedné církve do druhé, což při velikosti Brazílie vede k rozdílu v desítkách až stovkách tisíc příslušníků, kteří se v době postdenominační evangelikalismu průběžně přidávají a odcházejí. V řadě případů se navíc liší údaje uváděné církvemi a Brazilským zeměpisným a statistickým úřadem.
- 7 Jako první toto tihnutí k synkretismu zmapoval João do Rio (1881–1891) ve své průkopnické práci *As Religiões no Rio* (1906).
- 8 Srov. František Kalenda: „Nábožensky motivované násilí v současné Brazílii“. In Šárka Grauová, Alena Rudolfová, Milan Tichý (eds.): *Brazílie v souvislostech*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2018, s. 135–150.
- 9 *Ultimato*, Série Cadernos Especiais, *Teologia da Prosperidade*, březen, 1994, p. 5. Cit. dle Mariano Ricardo: „Os neopentecostais e a teologia da prosperidade“. *Novos Estudos CEBRAP*, č. 4, březen 1996, s. 24.

10 Stručný souhrn případu lze nalézt na stránkách brazilského Nejvyššího federálního soudu. Dostupné z: <<http://www.stf.jus.br/portal/cms/verNoticiaDetalhe.asp?idConteudo=361590>>. Cit. 25. 1. 2019.

- 11 Křest vykonal pastor Everaldo Dias Pereira ze Shromáždění Božího, který je současně předsedou Sociálně-křesťanské strany. Podle jeho vlastních slov to ovšem neznámá, že by se Bolsonaro, který se náboženského života neúčastní, stal evangelikálem. „Lidé nechápou, že křest tu není pro evangelikála nebo katolíka, ale pro každého, kdo věří, že Ježíš je spasitel.“ *Viz Folha de São Paulo*, 30. 10. 2018. Dostupné z <<https://www1.folha.uol.com.br/poder/2018/10/catolico-bolsonaro-investe-em-pauta-evangelica-e-domina-segmento.shtml>>. Cit. 28. 1. 2019.
- 12 K Ediru Macedovi a jeho skandálům viz např. Porto, Rita – Gomes, João Francisco: „Edir Macedo. Os 15 momentos polémicos na vida do milionário que fundou a IURD“. *Observador*, 26. 12. 2017. Online <<https://observador.pt/especiais/edir-macedo-os-15-momentos-polemicos-na-vida-do-milionario-que-fundou-a-iurd/>>. Cit. 24. 1. 2019.
- 13 Viz např. Mariano, Ricardo: *Neopentecostais: sociologia do novo pentecostalismo no Brasil*. São Paulo: Loyola, 1999.

Tento článek prošel recenzním řízením.

rituály spojené s vymítáním zlých duchů, obsahující prvky známé z afrobrasílských kultů (proti jejichž vyznavačům jinak evangelikálové neváhají použít fyzické násilí).⁸ Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let začal být kladen nový důraz na význam a úlohu peněz, související s teologií prosperity, podle níž jsou materiální blahobyty, zdraví a štěstí křesťanská práva, neboť vše, co je vysloveno s vírou, má moc se uskutečnit. „Abychom jedli to nejlepší jídlo, oblékali se do nejlepších šatů, řídili nejlepší auta [...], nikdy neonemocněli ani nás nepotkala žádná nehoda [...], stačí věřit v srdci a nahlas prohlásit, že toto všechno máme. Stačí použít jméno Ježíš stejně svobodně, jako používáme šekovou knížku,“ píše se ve zvláštním čísle evangelikálního časopisu *Ultimato* z roku 1994.⁹

Kromě Univerzální církve by k větším evangelikálními církvím založeným ve třetí vlně (a podobně jako ona neopentekostálními) mohly patřit ještě Evangelikální společenství Zhoj naší zem (*Comunidade Evangélica Sara Nossa Terra*, založeno 1976, dnes asi s milionem členů) či Mezinárodní církev Boží milosti (*Igreja Internacional da Graça de Deus*, založena 1980 s asi 1,2 milionu členů). Tyto církve bývají spravovány jako firmy a jejich předáci vedou věřící k tomu, aby na znamení své oddanosti Bohu odváděli církvi značné finanční částky. Na některých shromážděních jsou věřící vyzýváni dokonce k tomu, aby na církve přímo na místě převáděli auta nebo byty. Jen štědrému dárci se totiž může na oplátku dostat Boží odměny v podobě jeho vlastního finančního vzestupu.

Činnost těchto církví provázají téměř nepřetržitě finanční i jiné skandály, ačkoli jejich čelní představitelé pro svůj vliv bývají málokdy odsouzeni – spíše výjimkou jsou apoštol Estevam a biskupka So-

nia Hernandesovi, zakladatelé jedné z velkých evangelikálních církví, nazvané Znovuzrodit se v Kristu (1986), kteří byli roku 2007 zatčeni v Miami a za podvody a zločinné spiknutí si nejprve odpykali trest ve Spojených státech a nyní jsou ve vězení v Brazílii.¹⁰

Podstatným jevem je také účast evangelikálů v politice: extrémně pravcový prezident Jair Messias Bolsonaro, který nastoupil do úřadu 1. ledna, zvítězil roku 2018 ve volbách právě díky cíleně získaným evangelikálními hlasům: tehdejší katolík Bolsonaro se dal roku 12. května 2016, v den odvolání levicové prezidentky Dilma Rousseffové, na znamení nového politického života znovu pokřtít v řece Jordánu¹¹ a jako poděkování svým evangelikálními podporovatelům v jednom z prvních prohlášení ve funkci oznámil rozhodnutí přenést velvyslanectví Brazílie v Izraeli z Tel Avivu do Jeruzaléma.

Garážové chrámy

Edir Macedo, dnes patnáctý nejbohatší Brazilce,¹² založil svou Univerzální církev Božího království v opuštěných prostorách bývalé pohřební společnosti v riodejaneirské čtvrti Abolição. Uprostřed církevních skandálů se někdy zapomíná na význam, který evangelikální církve začaly mít pro nejchudší obyvatele Brazílie v osmdesátých a devadesátých letech, kdy hospodářská krize urychlila exodus lidí z venkova do měst. Stát tehdy selhával ve svých životně důležitých funkcích a vzhledem k tlaku, který po nástupu Jana Pavla II. Vatikán začal vyvíjet na odvolávání levicových kněží spojených s proudem teologie osvobození, zůstali tehdy lidé na společenském dně prakticky bez opory. Evangelikální církve toto vakuum vyplnily – na náboženské mapě Brazílie evangelikály najdeme především v tzv. oblouku odlesňování Amazonského pralesa, který se vyznačuje minimálním sociálním zázemím, a v „pásu

Biskup Edir Macedo. Foto: <https://www.metropoles.com>.

chudoby“ kolem gigantických metropolí – São Paula a Rio de Janeiro. Někteří sociologové mluví dokonce o tom, že za prudkým nárůstem počtu evangelikálů nemáme hledat na prvním místě důvody teologické, nýbrž sociální.¹³

Jedinou společensky nutnou kvalifikací zakladatelů těchto církví je vědomí Božího povolání a elementární znalost křesťanství, a proto se tyto „svěpomocné církve“ vyznačují značně nevyzpytatelným teologickým profilem – v tomto ohledu jsou do jisté míry pokračovatelkami lidového katolicismu, který se rodil kolem potulných venkovských kazatelů suplujících nepřítomné kněze. Lidové evangelikální pastoři, sloužící v garáži u domu, jsou věřícím blízko, protože čelí stejným problémům jako jejich malé chudé obce: všudypřítomnému násilí, špatným státním školám a nedostačující zdravotní péči. A blízko jsou jim i kulturně: chválit Boha lze jakýmikoli prostředky a v době, kdy je myšlenková a kulturní horizont chudých určován kulturním průmyslem, poskytují velké, mediálně zdatné církve nepřebornou nabídku stylů a výrazů, z nichž lze čerpat: návod k tomu, jak založit církev, se dnes dá najít na youtube. A konečně: v atomizovaném postmoderním světě je v dobách nouze jakékoli společenství záchranným kruhem, možností, jak se společně postarat o bezpečí dětí nebo uchránit dospívající před zhoubným prostředím chudinských čtvrtí.

Lidový evangelikalismus má tak ve srovnání s katolicismem, v němž jsou do církevní služby vysíláni školení lidé, řadu praktických výhod. Protože si Pán Bůh do své služby může povolovat kohokoli, objevují se povolání například i ve vězení, kde pak vězňové-pastoři mohou své svěřeníce dlouhodobě doprovázet a scházet se s nimi k četbě Bible a modlitbám. Když je obrácený vězeň propuštěn, nízkoprahové

Popisek.

evangelikální prostředí mu zase umožňuje integraci, z níž nikdo není předem vyloučen. Například ze sta institucí, které mají ve státě Rio de Janeiro povolení k pastorační vězňů, je 81 evangelikálních, což si lze vysvětlit mimo jiné tím, že vězení je jedním z míst, kde z evangelikálního pohledu probíhá nejvyhrocenější zápas s ďáblem.

Konzum, média a politika

Celkový obraz evangelikálních církví vedených profesionály a viditelných ve veřejném prostoru je ovšem podstatně odlišný: církve dělají efektivní marketingové kampaně, opírají se o moc médií (Edir Macedo koupil roku 1989 televizní stanici TV Record, třetí největší v zemi, a na tomto základě postupně vybudoval mocné mediální impérium Grupo Record) a evangelikálové dnes představují druhou největší lobby v parlamentu.

Větší evangelikální církve a sbory nabízejí celotýdenní odpolední či večerní program, v němž je minimálně jeden den věnován tomu, jak dosáhnout pracovního a finančního úspěchu. Sociálně znevýhodnění se v něm neučí jen to, že jejich blahobyt záleží na darech církvi, ale i to, jak zacházet s penězi, jak získat a neztratit práci. Už jen tyto dovednosti nakonec v mnoha případech skutečně vedou ke zlepšení hmotné situace věřících.

Evangelikální církve se tak postupně musely rozhodnout, zda budou trvat na původních hodnotách, jako je střídmost a určitá mravní rigidita, které jejich členy oddělí od majoritní společnosti, nebo zda udělají současnému konzumnímu stylu jistě ústupky. Příklon k druhé možnosti vedl ke vzniku evangelikální subkultury, živěné přibližně čtvrt milionem evange-

likálních firem. Ty nabízejí nejrůznější zboží, počínaje Bibliemi pro různý věk a různou příležitost (prodá se jich kolem 11 milionů ročně) přes (cudnější) evangelikální variace světové módy po Colu Lev z Judy, k jejímuž vynálezu výrobce údajně inspiroval Duch svatý, aby zastavil monopol Coca-Coly.

K této kultuře patří mediální produkty, které se svou kvalitou směle rovnají těm světským. Evangelikální hudební kapely a zpěváci (kteří si říkají „adadores“) nejrůznějších stylů (rock, pop, hiphop, gospel) se svou kvalitou vyrovnají předním postavám showbizny. Filmy natáčené dceřinou společností Univerzální církve, jako *Desatero přikázání* (2016) či životopisný film o Ediru Macedovi *Není co ztratit* (2018), trhají žebříčky sledovanosti: oba údajně vidělo přes 11 milionů diváků – i když (jak tomu u evangelikálních církví a jejich prací se sebeobrazem bývá) u oficiálních údajů figuruje poznámka o vyprodaných, avšak prázdných kinosálech.¹⁴ Také vlastní produkce TV Record se stále zdokonaluje – od kratších příběhů postupně přešla k plnohodnotným telenovelám na biblická témata, jako jsou *Desatero přikázání* (2015), *Zaslíbená země* (2016–17) nebo nejnovější *Ježíš*. Podobně jako v jiných oblastech, i zde se TV Record stala vážným konkurentem nejvýznamnější producentky „světských“ telenovel TV Globo, obě totiž vysílají telenovely v hlavním večerním čase.

Jiným projevem touhy po zviditelnění je poněkud nevyzpytatelná účast evangelikálů v politice. Příklad prezidentské kandidátky Mariny Silvové, která stojí v čele ekologicky zaměřené strany *Rede (Sít)*, ukazuje, že sice existují osvícení

evangelikálové, ale v době, kdy se podle výzkumu agentury Datafolha třetina neopentekostálních voličů řídí doporučením svého pastora a další třetina k němu přihlíží, mají čím dál menší naději na úspěch. Jaira Bolsonaro, otevřeného obdivovatele vojenské diktatury a obhájce mučení, volilo 71 % evangelikálů.¹⁵

Přístup evangelikálů k politice je vůbec značně nestandardní. V roce 2015 se evangelikál Eduardo Cunha stal předsedou sněmovny, což v praxi znamenalo, že o některých návrzích zákonů se vůbec nehlasovalo – dokud nebyl Cunha, člen Shromáždění Božího, v říjnu 2016 zatčen a v březnu 2017 odsouzen za praní špinavých peněz, pasivní korupci a daňové úniky k patnácti letům vězení.

Pro evangelikální poslance je typické i to, že jsou mnohdy loajální spíš Evangelikální parlamentní frontě (Frente Parlamentar Evangélica – FPE), založené roku 2003, než stranám, za něž byli zvoleni a mezi nimiž často přecházejí. Tato Fronta přitom roku 2017 měla 178 členů z celkového počtu 510 poslanců, tj. bezmála 35 %.¹⁶ Podstatné je přitom to, že počet evangelikálních poslanců stoupá bez ohledu na to, kdo je vítězem voleb – roku 1982 byli dva, v roce 1990 jich bylo 23, roku 2010 stoupl jejich počet na 73 a roku 2017 na 87.¹⁷ Přičteme-li k evangelikálnímu B (jako Bible) dvě konzervativní skupiny označované dalšími dvěma B – B jako *boi* (vůl) označuje rurální lobby a B jako *bala* (kulka) označuje zbrojařskou lobby –, vzniklá „nová pravice“ podstatně ovlivňuje chod země. To dává například čím dál menší šance na prosazování zákonů týkajících se nejen lidskoprávní problematiky (práva skupiny LGBT, práva Indiánů či bezzemků),

14 Viz např. Pessoa(ová), Gabriela Sá: „Os Dez Mandamentos“, bate recorde de bilheteria „esgotando“ salas vazias. *Folha de São Paulo*, 11. 4. 2016. Dostupné z: <<https://www1.folha.uol.com.br/ilustrada/2016/04/1759482-os-dez-mandamentos-bate-recorde-de-bilheteria-esgotando-salas-vazias.shtml>>. Cit. 9. 2. 2019.

15 Lima, Renato Sérgio de, „Por que os evangélicos conservadores votam em Jair Bolsonaro?“ <<https://facesdaviolenca.blogfolha.uol.com.br/2018/10/16/por-que-os-evangelicos-conservadores-votam-em-jair-bolsonaro/>> Cit. 20. 1. 2019.

16 Machado, Leandro – Franco, Luiza: „Eleições 2018: os valores e ‚boatos‘ que conduzem evangélicos a Bolsonaro“. <<https://www.bbc.com/portuguese/brasil-45829796>> Cit. 15. 1. 2019. Někdy lze nalézt podstatně odlišná čísla podle toho, zda jsou započtení pouze evangelikálové, nebo všichni ti, kteří písemně přistoupili k FPE, mezi nimiž najdeme i konzervativní katolíky nebo příslušníky tradičních protestantských církví.

17 Oualalouová (2018).

18 Macedo, Edir: *Nada a perder III. Do coreto ao Templo de Salomão: A Fé que Transforma*. São Paulo: Planeta, 2014, s. 219.

19 Termín Edira Macedo.

20 Viz Proença, Wander de Lara. *Sindicato de Mágicos: uma história cultural da Igreja Universal do Reino de Deus (1977–2006)*. Disertační práce, Universidade de Estado de São Paulo, Assis, 2006.

21 Výdaje na stavbu se odhadují na 300 milionů dolarů.

22 Costa, Rafael Vilaça Epifani: *O novo Templo de Salomão: o projeto de expansão da Igreja Universal do Reino de Deus para o Brasil e o mundo*. Diplomová práce. Recife: Universidade Católica de Pernambuco, 2017, s. 108.

23 Budil, Ivo – Tydlitátová, Věra – Arava-Novotná, Lena – Tarant, Zbyněk: *Encyklopedie dějin antisemitismu*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2013, s. 109.

24 Topel(ová), Marta Francisca: „A inusitada incorporação do judaísmo em vertentes cristãs brasileiras: algumas reflexões.“ *Revista Brasileira de História das Religiões*. ANPUH, roč. IV, č. 10, květen 2011, s. 39–40.

Dostupné z <<http://www.dhi.uem.br/gtreligiao/index.html>>. Cit. 15. 1. 2019.

25 Leonildo Silveira Campos: *Teatro, templo e mercado: organização e marketing de um empreendimento neopentecostal*. Petrópolis: Vozes; São Paulo: Simpósio; São Bernardo do Campo: UESP, 1997.

26 Viz Topel, s. 36.

27 Costa, s. 109–110.

28 Z pohledu metodistického pastora viz Neves, Waldemar: „O vale-tudo da fé.“ Dostupné z <<https://prwneves.blogspot.com/2016/03/>>. Cit. 18. 1. 2019. Ze sociologického pohledu je užitečná stať Ricarda Mariana: „Igreja Universal do Reino de Deus: A magia institucionalizada.“ *Revista USP*, São Paulo, č. 31, září-listopad 1996, s. 120–131.

29 Slova Edira Macedo u příležitosti oznámení stavby chrámu (youtube, 13. 7. 2010). Cit dle Costa, s. 61.

30 K symbolickému kapitálu Šalomounova chrámu viz Lellis, Nelson, *Templo de Salomão, IURD, Pós-Cristianismo e Neojudaísmo no Brasil*. São Paulo: Terceira Via, 2017.

ale i řady ekonomických otázek (církve v Brazílii neplatí daně, a proto dnes už tradičně spadají pod výbor vedený evangelikálem, který brání tomu, aby bylo obchodní podnikání miliardářů odděleno od vlastního náboženského života).

„Kousek Izraele v Brazílii“¹⁸

Velké evangelikální církve v metropolích si libují v okázalých chrámech, byť jinak, než bychom si v Evropě představovali – chrámy často připomínají obchodní centrum, divadlo nebo multikino, v poslední době přišly do módy obrovské „katedrály víry“¹⁹ mírně disneylandovského ražení, kombinující nejrůznější pseudohistorické prvky a vybavené zázemím, k němuž někdy patří i vlastní obchodní centra. Tato vnější honosnost je na rozdíl od starších, střídmejších staveb podle neopentekostálních teologů v čele s Edirem Macedem v souladu s teologií prosperity a zároveň je pro ně praktickým dokladem toho, že Bůh jejich církvím žehná.²⁰

I v oblasti architektury posunula Univerzální církve Božího království představu možného na zcela novou úroveň, když se rozhodla postavit v São Paulu repliku Šalomounova jeruzalémského chrámu – jen čtyřikrát větší.²¹ Stavba chrámu je součástí nedávného teologického posunu evangelikálních církví, především té Univerzální, směrem k judaismu. Kromě tradičního protestantského tíhnutí spíše k Jeruzalému než k Athénám či Římu může hrát roli také identifikace s „archetypem Žida“ jako finančně úspěšného člověka.²² Jak se domnívá profesorka židovské kultury Topelová, která se tímto jevem jako první zabývala, další příčinou může být teologie dispensionalismu, podle níž Bůh splní své sliby dané Izraelcům a „Kristův druhý příchod bude fyzickou a historickou událostí, na Chrámové hoře v Jeruzalémě bude vystavěn Třetí chrám a bude obnoveno království Izraele pod vládou Krista, v němž Židé rozpoznají svého Mesiáše.“²³ Z tohoto pohledu Ježíš přišel poprvé na svět, aby spasil Židy, a podruhé přijde se stejným posláním: Řím je tak jen epizodou mezi dvěma světodějnými okamžiky zasaženými do Jeruzaléma.²⁴ A konečně je tento posun součástí imagologického sebevymezení proti katolické církvi, jejím zdobným kostelům a smyslovým vjemům vůbec: na evangelikálních církvích se oceňuje jejich schopnost zacházet s hmatatelnými symbolickými

statky a jejich chrámy byly výstižně popsány trojicí „divadla“, „chrámy“ a „tržiště“.²⁵ Přinejmenším od přelomu tisíciletí se těší oblibě židovské symboly, jako je Davidova hvězda, menora, šofar, mezuzá či repliky schrány smlouvy – lze je totiž používat bez rizika, že jejich průkopníci budou obviněni z modlářství.²⁶

Biskup Edir Macedo, kterého někteří pastoři označují titulem velekněz, si pak k pohoršení řady ortodoxních rabínů, mimo jiné nechal narůst rádo by prorocký vous a začal kázat v jarmulce a s talitem přes ramena. Jak shrnuje Costa, neopentekostální církve jsou k přijetí židovských symbolů vedeny důvody tržními, doktrinárními a liturgickými, proto ale jejich příslušníci ještě nelze považovat za stoupence židovského mesianismu.²⁷ Na rozdíl od nich totiž evangelikálové (stále ještě) vycházejí z křesťanství a prvky judaismu začleňují do svého systému v duchu brazilské synkretické tradice. Adorace starozákonních symbolů ovšem podle některých tradičnějších pastorů není zcela nevinná, protože vede k modelům, které už byly překonány – k rituálům, k víře v to, že Bůh jedná prostřednictvím posvátných předmětů, takže se do rejstříku evangelikálních obřadů dostává například kropení věřících svcenou vodou se solí či magické přenášení kořenů zla v domácnosti na snítku routy, která je posléze spálena, atd.²⁸

Sám Šalomounův chrám je vybudován na takto „dotýkaných“ předmětech, jejichž neobyčejné vlastnosti tkví v izraelském původu. Kameny, které tvoří vnější plášť chrámu, byly dovezeny z Izraele, a jsou to „kameny, které byly svědky Boží moci před dvěma tisíci let“.²⁹ Ze starozákonní tradice pocházejí i všechny symboly v chrámu: dvanáct izraelských kmenů připomínají například dvanáctery dveře na fasádě, dvanáct sloupů na bočních stranách chrámu či dvanáct lamp ve tvaru menory. Pódium v čele sálu vévodí replika truhly smlouvy, v níž je zabudováno baptisterium pro křest ponořením, je vidět opona roztržená na dva kusy, za kazatelnu jsou desky zákona s hebrej-

Přenos truhly smlouvy do Šalomounova chrámu.
Foto: Karla Dunder, <https://noticias.r7.com>.

sky vyvedeným desaterem, a dokonce i tradiční nápis Univerzální církve „Ježíš je Pán“ je nahrazen větou, kterou měl podle Exodu (39,30) Áron na čelence: „Svatý Hospodinu“. Jeruzalémskou atmosféru má přiblížit Biblická zahrada s dvanácti staletými olivovníky (tentokrát dovezenými z Uruguaye) a střecha Památníku, symbolicky představujícímu dějiny Božího lidu, kopíruje střechu Skalního dómu uprostřed Chrámové hory.³⁰ Tato fascinující podívaná, pro níž se sãopaulský Šalomounův chrám stal vyhledávanějším místem než socha Krista Vykupitele v Rio de Janeiru, ale vyvolává jednu otázku: může být v centru takto nastaveného místa kultu ještě Ježíš Kristus?

Mezi garáží a chrámem Šalomounovým

Článek ve stručnosti referuje o historii evangelikalismu v Brazílii. Poté se věnuje nejvýznamnějším aspektům činnosti evangelikálních církví: jejich sociálnímu působení mezi nejhudšími vrstvami, vztahem ke konzumní společnosti a moderním médiím a nakonec účasti evangelikálů v politickém životě země. V závěrečné části nastiňuje otázku silící vazby evangelikalismu na judaismus, exemplifikovanou replikou sãopaulského Šalomounova chrámu.

Mgr. Šárka Grauová, Ph.D. (1965) působí jako odborná asistentka a vedoucí Oddělení portugalistiky v Ústavu románských studií FF UK. Vedle literárních překladů z portugalské a brazilské literatury se věnuje zejména brazilské literatuře a kultuře.